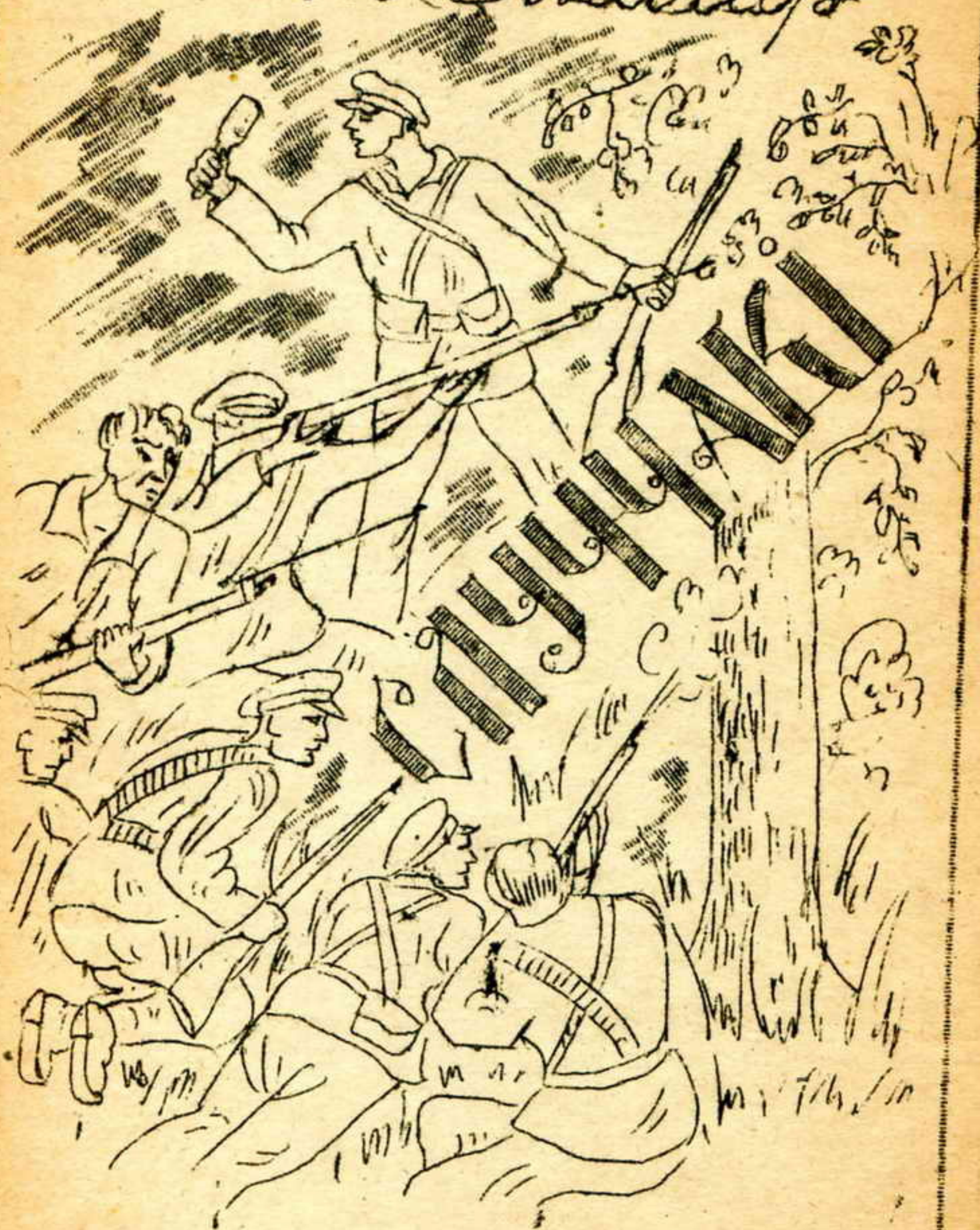

Аресъ Эмариа

На правох рукапису

Алесъ ЗМАГАР

СЛУЧЧАКИ

(зпавяданье)

Зальцбург

-1947-

Аўстрия

Виданье аўтара

"ЗАУВАГА ДРУКУ:

1. З прычыны адсутнасці ў машынапісе беларускае літары "і", змяняецца яна тут літарай "и" (расейскай).
2. Усё надрукована паводле пададзенага аўтарам рукапісу: — строга вытрыманы ўсе сааблівасці аўтарскай мовы, правапісу і сьмтак-

ХУТАГ НАД СЛУЧОУ

Каля невялікага, зарослага густымі кустамі гаю, там, дзе вольна зеленець мурожныя лугі, дзе прыгожая красуня Случ нясе свае сарабрэстныя, чыстыя хвалі кудысьці далёка на поўдзень, раскінуўся беларускі хутар, цудоўна і маляўніча, быццам у люстры, адбываючыся ў празрыстых водах спакойнай рэчкі. Высокія гаполі і прысаджаныя ліпы, свавольна высоўваючыся з пасаджаных роўнымі паругамі саду, акружалі яго магутным зялёным полавом і баранілі ад нападу сардзітых усходніх вятроў. Бябелены дэравяны дамок весела выглядаў з пышнай зялёнай вишняку і бэзу.

На прызьбе, каля парогу, ня глядзячы на раньні час, сядзела старэнькая бабулька і вязала сваю бясконцавую работу, а маленькая ўнучка, якая ніколі не адыходзілася далёка ад свае любімае бабкі, стаяла пасярод двара і, набіраючы з прыполу сьвібю жменькі зацэцкі ячмень, кідала яго курам і зь цікавасьцю назірала, як яны спрытна падбіраюць круглыя зерняткі, і толькі адзін павень-галагун, стоячы каля якога-небудзь ячменнага каліва, ня толькі ня еў яго, але голасна падзівваў да сябе сваіх падланых, каб шляхетна пачаставаць іх сваім падарункам. Прыемны пах мурожнага сена разносіўся па ўсім двары, і бадзёрая сьвежасьць рэчкі, пранікаючы ў кожную шчыліну, пранізвала ўсё цэла нейкай радаснай лёгкасцю.

— Паглядзі, Марылька, што робіць Ілечок, — зьвярнулася бабулька да ўнучкі.

— І задумалася.

— Каб не заснуў яшчэ, — мілыгнула ў

яе думках, а то зноў каровы будуць у аўсе, а бацька адшпіляе яго гэтак, што твдзень будзе мацаць. Ен-жа яшчэ невялички, а ўжо пяць год, як ня бачиць матчынае ласкі. Дамерла... царства нябеснае, — і бабулька хутка змахнула рукавом набегшую няпрошаную сьлязу.

Тым часам маленькая, але досыць дасціпная ўнучка ўжо сядзела на вясковых варотах і, падстаўляючы сваю курчавую гадоўку пад лёгкі ветрык, радаона ўсьміхаючыся, назірала на выган.

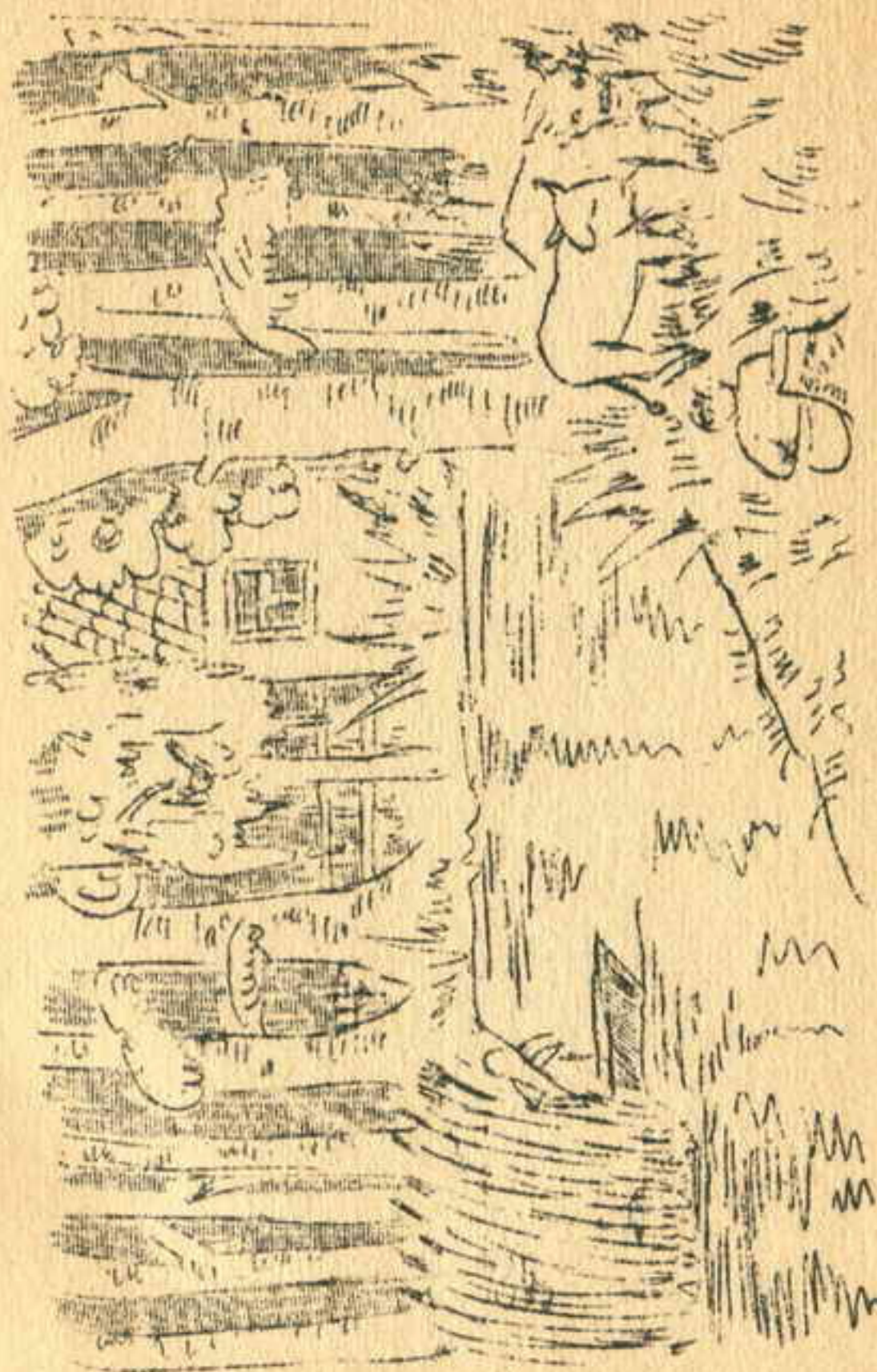
Каровы, якіх яшчэ прыцягкам выгнаў Ілючок на пашу, смачна зьлізвалі мурожную траву. Недалёка каля іх сядзеў 16-цігадовы, сінявокі, з высокім русым чубам хлопчук і насьвістываў у сьвістульку, уласна-ручна зробленую ім у дзяржаньні яго доўгай пугі, нейкую незнаёмую мелёдыю.

— Бабуся! Ен каля кароў.

— Ну, добра. Бяжы да мяне.

— Ілючок! — голасна выгукнула Марылька і пачала злазіць з варот.

Ілюк зьдэважнў маленькую оястрычку, усьміхнуўся ёй, паміхаў рукою і пабег на нявысокі ўзгорак, адкуль доўга ўглядаўся то на кусты, што цягнуліся за ляском аж да "Боўчае лазы", то на чарот, што часта нахіляўся да свае роднае сьестры-рэчки і, здавалася, штосьці цихутка ёй шаптаў. Раптам вочкі Ілюка радасна заблішчэлі. На рэчцы, недалёка берагу, паволи расхіліўся чарот і, кіруючы чароном-душагубкай, паказалася прыгожая дзяўчына, уласна, дзяўчынка. Ёй ледзь мінула 15 год, але густыя цёмныя косы яе, чорныя блискучыя вочы, вобячыся чароном, даўно зьвярнулі на яе ў-

Увагу отарэйшых хлопцоў, якія часта пача-
ли зсходзіць да яе бацькі то чаго-небудзь
позычаць, то аб чым-небудзь запытацца. Але
яна ні з ким гэтак не сябрывала, як з су-
седнім пастушком Ілюком. Бедны-ж хланец
даўно ён цікавіўся і цяпер, нічога нікому
ня кажучы, моўчы пакутваў. Усё дзяцінства
яны правялі разам і не заўважылі, зь яко-
га часу моцна напрывыкалі адзін да аднаго.
І вось, у апошні год на яе пачалі звароч-
ваць увагу дарослыя хлопцы.

—І чаму яны, — думаў Ілюк, — вельмі
часта прыходзяць да яе ў хату і, пагавар-
ваючы крыху зь яе бацькамі, заўсёды зва-
рочваюцца да яе, на што яна, цудоўна ўсь-
міхаючыся, штосьці весела адказвае. І чаму
ім гэтак радасна? Яны ўсе гэтак голасна і
шчыра сьмяюцца, у той час, калі ён, Ілюк, ад-
чувае сябе такім нікчэмным, такім няшчас-
ным, што аж сэрца яго абліваецца крывёю, а
на вочы наплываюць сьлёзы. І аб чым толькі
кі яны гавораць? І чаму ім гэтак весела?

Аднак і да Ілюка надыходзілі шчас-
ливныя хвіліны. Апошні тыдзень хлопцы не
паказваліся, і Ілюк, амаль кожны дзень у
абедзенны пералынак ішоў у сад, дзе з
бліскучымі праменьнямі ў вочках яго су-
стракала чорнавокая дзяўчынка. Тады яны
былі ўдвух, ніхто ім не перашкаджаў, яны
яны забываліся на ўсё. Яны адчувалі сябе
найшчаслівейшымі ўсёвеце, у Ілюка зна-
ходзілася шмат слоў, і гутаркі іх кожны
дзень былі іншымі, кожны дзень цікавейшымі.

Дзяўчынка надплыла да берагу, прывя-
зала човен і накіравалася на ўзгорак.

—Добры дзень! — Выгукнула яна яшчэ

здалёк и, паблісхваючы сваімі чорнымі глы-
бымі вачыма, засьпяшалася да Ілюка.

--Добры дзень, Лідачка!--Радасна ска-
зеў Ілючок і галтам, сарваўшыся зь месца,
пабег ёй назустрэч. Прывіталіся. Дзяўчынка
сьпяшалася.

--Скажы вашым мужчынам і суседзям, каб
зараз-жа зьбіраліся да нас. Прыходзь і ты.
Восьць справа.

И пабегла.

СХОДКА

Праўда, змужчын, акрамя бязрукага дзя-
дзькі Захара ды ўжо досыць пажылога Ілю-
ковага бацькі Паўліка і некалькіх суседніх
дзядоў, нікога й ня было. Усе хутаранцы ўжо
больш за два тыдні, як пайшлі змагацца за
вызваленне сваё бацькаўшчыны. Пайшлі зь
імі і ўсе хлопцы, што часта прыходзілі да
Лідачкі. Хацеў ісьці і Ілюк, але яго ня ўзя-
лі. Сказалі, што трэба каму-небудзь застацца
дома. Крыўдна Ілюку. Кажы дзень ён бачыць,
як нястрымнымі чародамі, адзін за адным, са
зброяй і без зброі, старыя й маладыя йшлі
з суседніх вёсак у ляс. За сваю незалеж-
насць на заклік Слуцкай Беларускай Рады
паднялася ўся Слуцшына. Больш малодшыя па-
шлі ў рэгулярнае беларускае войска пад ка-
манду палкоўніка Гаўрыловича, а старэйшыя,
не адыходзячы далёка ад сваё гаспадаркі,
зарганізаваліся ў невялікія вайсковыя ад-
дзелы і на кожным кроку ставілі ворагу вя-
лікія перашкоды.

На барацьбу з паўстанцамі бальшавікі
накіравалі вялікія карныя аддзелы і лепшыя
часткі сваіх войскаў. Адзін з такіх аддзе-
лаў рэён паць тама назад зьняў суседнюю

вёску, и наши хлопцы-хутаранцы, знаходзячыся недалёка ад сваіх сяліб у непразным густым чэрным бары, каб не падаць ворагу думкі, што дзесьці паблізу знаходзяцца паўстанцы, не наведваліся да сваіх хат. Сувязь-жа з домам падтрымоўвалася жанчынамі й дзяўчатамі, якія кожны дзень хадзілі з кошыкамі па грыбы. Але ў апошнія дні вораг стаў вельмі нэрвавацца і забараніў хадзіць у лес.

Ілюк, хутка загнаўшы кароў у загарадзь, забег да суседа, пераказаў, каб зараз-жа зьбіраліся да Мікалая і паймчаўся на поле да бацькі, які пераворваў бульбу.

—Тата! Да Мікалая! — Гукнуў ён яшчэ вёдалі. — А дзе дзядзька Захар?

— На пасецы каля вульлёў.

Ілюк хутка пабег на пасеку, а стары Паўлюк павярнуў з плугам да хаты.

Старыя і малыя, мужчыны і жанкі — усе сыходзіліся ў хату старога Мікалая, і праз паўгадзіны ў ёй нельга было павярнуцца. З расчыненых вакон, як з вульля, нёсся рознагалосы гул.

Стары Мікалай паволи дастаў з кішэні нядаўна прынесены Лідачкаў памяты, забруджаны лісток паперы і паважна перадаў яго дзядзьку Захару.

— На, чытай! Запанавала цішыня. Дзядзька Захар, уважліва разглядаючы на запэцканай паперы чорныя, алоўкам напісаныя літары, голасна прачытаў:

— Колькі войска? Дзе варты? Сягоньня.

Задумаліся ўсе. Дзялёгка было выканаць у такі кароткі тэрмін гэтакае заданьне, тым больш, што ні у вёску ні з вёскі ня вольна было хадзіць. Дзяўчаты, вярнуўшыся да хат, дзеці пакінулі паміж сабой тузацца і нішкам ціскуліся да

сваих матак.

---Добра, дзеткі, ---раптам перарваў маўчанку магутны дзед Яўхим.

Усе наварнулі галовы ў яго бок.

---Добра, ---зноў прамовіў ён з прасьвятлелым тварам і зьягтка выцяў рукою па сваім ілбу, як гэта рабілася наагул усімі тымі, хто пасья доўгіх думак раптоўна знаходзіў вьйсьце зь вельмитруднага становішча.

---Я бяру аброць і іду шукаць заробку. І ня будзь я дзед Яўхим, калі ад майго вока ўсьлизьнеца хоць адзін вартавы.

---А, Бокухна! А, миленькі! ---Заямантавала бабка Настуля.

---Някай цябе немаць! І што гэта ты сабе надумаў?

---Маўчы, баба! ---Агрызнуўся дзед Яўхим.

---Не сьмяш людзей. Ты-ж у гэтым нічога не разумееш.

---Някай!

---Някай идзе!

---Някай панюхае!

---Яўхим нос добры мае.

Несьліся з усіх бакоў галасы.

---Праўда! Праўда! ---Дадаў дзед Пилип і заківаў сваёю лысай, хоць боб малаци, галавою, ---Заўсёды ён нас выратаўваў.

І ўспамінаючы былое, пачаў апавядаць.

Даўно было... Былі шча дзяцкамі. Вадумаліся ў панскі сад залезьці, у сапьяжанкі. Агледзьялі падгніўшы кол у плоце, зрабілі пзірку і ў час абедзённы заскочылі ў сад. Усё так цыха, добра, відаць, абедаяць паны. Залезьлі на сапьяжанку, а йгруш, ну, што пяску. Усе жаўцосенькі. Ямо і за пазуху кладом. Аж чуюм: ватрашчаў сучок.

---Цякай! ---Выцяў сідор Црыпхлі.

Слухаем... Цышыня. Ні долаху---хоць муха праляці.

---Э-эт! ---Прамурматаў Микита, ---прычулася яму.

І мы зноў забыліся на ўсё. Ажно, адкуль і чорт прычэс---як тут, стаць аконам.

---Зьязайце, абыбокі!

Перапалохаў усіх. Микита, дык аж зь дзе-раза зьяцеў.

---Ось вам пакажа пан! ---Пужае аканом і ўсех вядзе ў пакои. Прывёў. Стаім. Мяркуем, каб бліжэй да парогу. Яўхим-жа, ---хоць-бы што. Зірнуў на пана, на паненку, усміхнуўся... Э-эх, маладзец! І адпаліў-жа байку. Пра Івана, што ў пана бароны пазычаў. Ну й рогату-ж было. І ўсех пусьцілі нас. Нават, сапьяжанак йшчэ дали.

І дзяды павесялели, ўспамінаючы свае маладня гады, калі даўка на ўсю ваколицу неслася слава аб их спрытных учынках.

---Цара, ---прагаварыў дзед Яўхим і ўзьняўся з услона. ---Хто са мною?

---Я, дзядусь, ---выгукнуў Алесь, нявисоки суседні хлапчук, які, ня гледзячы на свае 15 год, быў досыць спрытны, сьмелы і на даросламу разважлівы.

---Ты, Алесь, ---працягваў дзед Яўхим, ---пойдем у вёску. Даведайся, што там за войска? Дый асьцярожны будзь. Глядзі ў абодвы. Каб не папаўся. Калі-ж, ня дай Бог, што---кажы: да цёткі йшоў. Пазычыць ниткі.

---Добра, дзядусь! Праз 2 гадзінкі чакай назад, ---прамовіў Алесь і разам зь дзедам вьйшаў з хаты.

---Шчасьліва! Хутчэй вярнуцца! ---Неслася ім наўздагон.

У РАЗВЕДЦЫ

Алеся и дзед Яўхим разышліся ў розныя бакі.

—Кось-кось-кось-кось!—Пацуўся каля чароту гонас дзеда Яўхима.—Кось-кось...

—Стой! Хто ідзе?

—Хіба-ж ня бачыш? Гэта-ж я... дзед Яўхим. Ці ня бачыў тут мае жаробкі? Чорная, зь невялікаю лысінкаю на ілбу. Як пабегла з поля, дык ужо больш за гадзіну шукаю. Як у воду канула, ханя-б ня трапіла ў "Воўчую лазу"!

—Дык чаго-ж ты ходзіш каля рэчкі? Тут вайсковая варта. Дык вільным хадзіць тут забаронена. Ды й эдалек видно, што ніякіх тут жаробак няма.

—Тут-та няма. Але адсюль і паглядзець добра. Куды ні глянь, усё, як на далоні. Можа адсюль і жаробку ўбачу,—паволи адказаў дзед Яўхим і пачаў прыглядацца ва ўсе бакі.

—Идзі! Ідзі хутчэй! А то заарыштую,—ужо злосна загаварыў вартавы.

—Табе жарты, а ў мяне жаробка прапала, —агрызуўся дзед Яўхим і накіраваўся да кустоў, што кучкаю тырчэлі каля самае канавы, якая цягнулася аж у "Воўчую лазу"!

—Кось-кось-кось...

—Назад!—перарваў вартавы.

Дзед паволи павярнуў да хутара і, голасна гукуючы сваё "кось-кось-кось", пайшоў на выган, дзе, ляскаючы сваёю пугаю, бегаў каля кароў Ілючок. Хитрая ўсьмешка блукала па дзедавым твару.

—2 каля мосту, 2 каля броду, 2 каля дзяконага агароду, 1 каля рэчкі блізу канавы. Добра. Шкода, што канавы сярод кустоў не агледзяў. Ня пусьціў. Палзуна, кулямёт стаіць. Баяц-чорт ладана. Э-эх! Каб-жа Алесю

Кось-кось-кось...

хоць пашанцавала.

x x
x

Тым часам Алесь падышоў кустамі да "Высокага берагу" і пачаў пильна ўглядацца на другі бок рэчкі. Дыха калыхаліся хвалі, нібы дражніліся зь вясёлымі сонечнымі праменьнямі. Ветрык сыпх, і ўсё зьнямела. Толькі зь вёскі гулка даносіўся грук сякерк і виск пилы. Алесь, не сьпяшаючыся, адвязаў дзядзьку човен і пераплыў на другі бок рэчкі. Дзе кустамі, а дзе канаваю, прыслухоўваючыся да кожнага шлоаху, пазоли рухаўся Алесь да вясковых агародаў. Вось ўжо дзяковы хлеў, далей—Амелькава хата, а там і цётка.

--Стой! Куды ідзеш?-- Данеслася з-за плоту дзяковага агароду.

--Я да цёткі...

--Тав. Малышкін! Завядзі яго ў карцар. Заўтра камісар будзе дапытваць іншых, а за адно разьбярэцца і зь ім.

--Празаліў справу,-- падумаў Алесь.-- Што рабіць? Сягоньня чакаець.

І раптам зьвярнуўся да Малышкіна.

--Мне патрэбна зараз-жа бачыць начальніка

--Што-о? Навошта ён табе?-- Зьдзівіўся Малышкін, тым больш, што ніхто з затрыманых ня толькі ніразу ня выказаў жаданья бачыцца з начальнікам, а хутчэй за ўсё жадаў бы зь ім наагул ня бачыцца.

--Маю справу. Мне трэба зараз-жа яго бачыць.

--Можа што й важнае скажа,-- прагагарыў Малышкін.

Пашлі. Праз хвілін 5 паказаўся будынак валацкай управы, з палітрэшка якога

матлялася чырвоная палотнішча, а каля дзвзя-
рай стаяў маргалі. Ён стукаўчы ў дзверы, Ма-
лышкін шырока расчыніў іх і, трымаўчы Алеся
за руку, пераступіў парог.

---Таварыш Камбат! Прывеў да вас хлопчу-
ка. Мае штосьці сказаць.

И пайшоў.

Алесь павёў вачыма па пакою, За сталом
перад разгорнутаю картаю нізка схілілася б
галоў.

---Цэлы штаб, ---падумаў Алесь і азирнуў-
ся на дзверы. За сталом заварушыліся.

---Ну, што добрага скажаш, ---данёсься ня-
прыемны хрып, узнялася ускудлачаная галава,
і на Алеся ўстаўся тупы позірк мутных, аса-
лавельных вачэй.

---Паўна камбат, ---падумаў Алесь і кутка
адказаў:

---Дрышоў паступіць добраахвотнікам у
вайсковую школу.

---Ого! ---Здэміўся камбат. ---А колькі
табе год?

---Пятнаццаць, ---мзава прагаваріў хлоп-
чук.

---Адкуль ты?

---З кутара. З-за рэчкі.

---Добра... А што ты чуў пра бандытаў?

(Гэтак бальшавікі называлі слухіх паўстан-
цаў).

---Сам ты бандыт, ---запаліўся Алесь, але
спакойна адказаў:

---У нас іх няма.

Камбат маўчаў.

Алесь станаўлялася не па сабе. Нейкае
незнаёмае пачуццё жаху пачынала ахопліваць
яго. Яму здавалася, што хтосьці добра знаёмы
ўвесь час прыкмыкаў вачыма ў яго, стара-
ну, прычытаў сямна пачаў...

ня думкі. Алесь пачаў нэрвавацца. Пераступа-
ючы з нагі на нагу, ён азирнуўся ў кут.

---Вуй! Гэта-ж Хведагаў сын, Алешка, ---пра-
рэзаў паветра гнусава голас.

---Гэцаль Бранштэйн, ---мільганула ў Але-
ся думка.

Сын слудкага крамніка Хаіма, Гэцаль яш-
чэ з 1917 г. паступіў у бальшавіцкую партыю
і зераз быў камісарам. Абрануты ў кожанку, з
наганам за поясам, ён сядзеў у куце і злосна
пабліскаў сваімі чорнымі, лунатымі вачыма.

---Алешка, ты хлусіш, ---злаваў ён. ---кажы
лепш праўду.

Усё ён ведае, ---падумаў Алесь, аднак,
гледзячы проста ў вочы камісару, кутка ад-
казаў:

---Тыдняў два таму назад праходзіла не-
калькі чалавек. Але яны вышлі з "Гнілой" і
пашлі ў "Бялікі Бор", а ў "Воўчай лазе" нико-
га няма. Там ні прайсьці, ні пралезьці. Толькі
ваўкі шыраць.

Алесь замоўк. Маўчалі ўсе. Глыбокія ск-
ладкі прарэзалі твар камбата. Ён задумаўся.

---Апошні тыдзень паўстанцы нічым сябе
ня выказвалі, і карны аддзел, заміж выканань-
свайго баявога заданья, ---пошукаў і зьнішчэ-
ньня партызанаў, ---займаўся пошукамі і рэкви-
зіцыяй сялянскай маёмасьці. Салдаты напівалі-
ся самагому, буюнілі. Іх баявы настрой перахо-
дзіў у настрой рабаўніцтва і марадзёрства.
Таму камандзёр батальёну і склікаў да сябе
сваіх бліжэйшых саборнікаў, каб зь імі і,
мажліва, пераехаць у суседнюю воласьць, дзе
партызаны ня толькі ўначы, але й сярод бела-
га дня свавольна разьяжджалі па вёсках, нала-
джвалі вечарыны, сыпягалі песьні. Нават, цяпер
у яго вушах зьвінелі грозныя гукі ваяцкага

маршу слущких паўстанцаў:

Мы выйдзем шчыльнымі радамі
На вольны, родны свой прастор.
Хай воля вечна будзе з намі,
А гвалту мы дамо адпор.

Грымела песня. Магутнай хваляй неслася ў прастор, заклікала ўзняцца за волю, за незалежнасць. І выходзілі ўсе, хто толькі мог у руках трымаць зброю. І далучаліся да паўстанцаў.

Камандзир карнага аддзелу ўсё гэта ведаў, але зрабіць нічога ня мог і толькі злаваў.

—Што за чорт, — голасна прамовіў ён, — што за разведка? Баяцца куста, як авечкі воўка. Ubачаць пень, і рапарт гатовы: вораг залёг там і там.

—Пужаная авечка і куста баіцца, — успомнілася Алесю дзедава прыказка.

Камандзир паглядаў на Алеся. Глядзеў ён доўгім праніклівым позиркам. Алесь маўчаў. Неадчэпная думка "хутчэй да сваіх" пачала сьвярдліць у галаве, нібы раскалённае жалеза. Але ў ім яшчэ шмат было дзяцінага. Закипели фантастычныя жадаанні помсты.

—Эх, кинуць-бы ў гэтыя тлуствыя ад чужых харчоў, морды гранату. Пакуль перападох, дык і знікнеш. А там — шукай ветру ў полі.

Камбат штосьці хацеў сказаць яшчэ, але адчніліся дзверы, і пасыльны перадаў яму пакет.

—Ну, малы, — прамовіў камбат, — прыходзь да мяне заўтра. Сягоньня няма часу.

—Нарэшце, — узрадаваўся Алесь і хутка вышаў за дзверы.

Абапёршыся на стрэльбу, вяртавы сон-Алесь і ўронўся ў сьве глібо-

кня думкі жонка, дзеці, родная хата — усё гэта засталася далёка, далёка, аж за Масквою. Хутчэй-бы канец вайне. Хутчэй-бы да хаты...

ДАРУЧЭНЫЕ

Алесь хутка закрочыў грэбляю і за вясковай кузьняю павярнуў на "Пратву", дзе бабы паласкалі бялизну. Некалькі хлапчукоў бегалі па беразе, пераскаквалі кусты, куляліся, відаць, грэліся пасья сьцюдзёнай вады. Ubачыўшы Алеся, яны гуртам падбеглі да яго.

—Давай, падушэемся! — Выгукнуў большы зь іх, Зьмитручок.

—Давай!

Длопцы схавіліся і пачалі качацца па траве. Нарэшце, Алесь апынуўся на версе. Зьмитручок зрабіў некалькі дерэмных рухаў, але Алесь моцна сядзеў на ім.

—Мир! — Папрасіўся Зьмитручок.

—Мир, — згадзіўся Алесь.

Яны ўзняліся зь зямлі і паціснулі адзін аднаму рукі.

Раптам на цэвонтары каркнула варона, а за юё з прарэзьлівым крыкам узнялася цалая хмара іх, каб праз колькі хвілін зноў апусьвіцца на дрэвы. Алесь зьдзіўлена азірнуўся.

—Гэта бальшавіцкая вярта, — прагаварыў Зьмитручок. І ўдзень і ўначы яны там стаяць. Пэўна, зьмена прышла.

—А ці стаяць на той бок вёски? — запытаўся Алесь.

—Там стаяць 1. За хлевам Михалевіча.

—Давайце ў хованку, — запрапанаваў маленькі Янучок.

Пачалася гульня.

Хвіліна і Алесь знікае ў ситніку.

Добригуби "Панову яму", одно з найглибших
мейсц Случч, спрытна хавалчыся паміж вясо-
ким берагам і чаротам, часта зепалаю і вы-
шэй кален у гразь, ён сьпяшаўся да хаты.

Ілюк, які ўжо даўно чакаў свайго сябра
і круціўся пасярод рэчкі на чоўні, ноцна
ўзрадаваўся, калі убачыў вылезшага з чароту,
усяго-забруджанага Алеся.

— Як справы?

— Эх, браце Ілюк! Каб нам 10 сьмяльча-
коў. Як спрытна можна было-б уначі прасьлі-
знуць на чайцы праз чарот, аж калі самага
носу вартавых, да "Пановай ямы", а там папаў-
зыці да агародаў і... зараз-жа воласьць,
Зьнішчыць усё начальства, асалдаты?... Яны
сама кинуць винтоўкі. І вайне канец.

— Прыйшоць другіх.

— І з другімі гэтак сама.

Неўзабаве яны апынуліся ў хаце. Дзед
Нухім вярнуўся ўжо даўно і сядзеў зь Міка-
ем і дзядзькам Захарам за сталом. Захар
штосьці пісаў. На ўслоне каля печы ісоўчы
сядзела Лідачка.

— У вёсцы цэлы батальён, — не чакаючы
пытанняў, хутка Прагаварыў Алесь. Быў у шта-
бе. Камандзір батальёну, кудлаты, з чырвоным
вачыма хрыпун. Камісар, Гацаль Хаімаў, у чор-
най кожанцы, з наганам, і яшчэ нейкія 4.

— Дзе вартавыя?

— Каля плоту ў дзяковым агародзе 2,
каля рэчкі супроць хутара 2, каля воласьці
1, за хлевам Міхалевіча 1 і некалькі чала-
век на цэвнтары.

Захар записав.

Алесь хацелася апаўсяці аб сваіх
здарэннях, але дзед Нухім перарваў яго:

— Хто вольна перадаць гэты ліст
паважна запытаўся дзед

Яўхим, сиручы ад Захара паперу.

Блеск чорных вачэй мільгануў ад печы
и затрымаўся на Ілюку.

---Я!---Ускпалёзана выгукнуў Ілюк.

---Я!---Дзвёрда сказаў Алесь.

---Я!---Радасна прамовіла Лідачка.

Дзед Яўхим крыху падумаў и перадаў ли-
ст Ілюку.

---На! Пападзешся, -- драгліні. Скажаш, --
цялё шукаў. Патрымаюць и пусьцяць. Ня раз ба-
чылі цябе каля кароў. Зловяць Лиду -- зьдзека-
вацца будуць. Калі-ж, ня дай Бог, давялося-б
трапіцца у іх рукі Алесь, дык личы прапала.
Ничым ня выратуеш. А ты, -- зноў зьварнуўся
дзед Яўхим да Ілюка, -- пойдзеш адвячоркам,
калі будуць гнаць з нашым быдла.

РАНЕНЫ

Ілюк, які, здавалася, ніяк ня мог дача-
кацца захаду сонца, то нэрвова, лякаючы пу-
гаю, бераў каля рэчкі, то, сеўшы на сустром-
ны бераг, падпіраў далонямі надбарадак и
доўга глядаў на серабрыстыя хвалі, над які-
мі моўчкі хилиў свае чорныя галоўкі цёмна-
зялёны чарот, ды калі-ні-калі, агалошваючы
сваім прарэзлівым крыкам усю ваколіцу, пра-
лятала кнігаўна.

---Хутчэй-бы! Хутчэй-бы адвячорак. Нарэш-
це я змагу даказаць, што я варты Лідачки.

Сонца паволи хавалася за далёкі хваё-
вы лес, верхавіны якога яскрава чарнелі у
агністым полымі заката. Моцна сьціснуўшы ў
руцэ зьверчаны ў маленькую трубачку лист,
памахваючы сваёю неразлучнаю пугаю, Ілюк
накіраваўся да "Воўчай лазы".

Ужо абмінуў ён першую варту, ужо пады-
шоў да казачка там, -- вясёлы "дзімук" хваё-

ючыся ў яким ён зможа дабрацца да сваіх.

—Стой!—Пачуўся гозны вокліч.

Дзье стрэльбы злосна пазіралі з гальт ля сваімі чорнымі вачыма.

—Усё прапала, — пранеслася ў Ілюка думка.

Чорная постаць аддзялілася ад куста і паволи набліжалася да хлапчука. Думкі адна за аднай мільгали ў яго галаве. Раптам рукі яго манкава замитусіліся каля пугаў і твар прасвятлеў.

—Ці ня бачылі цяля? — ледзь ня плачучы, запытаўся Ілюк.

—І чаго яны швандаюцца сягонья? — больш лагодна прагаварыў вартавы, пазнаўшы пастушка.

Аднак Ілюка затрымаў.

—Накіраваць у калавурку, — запрапанаваў другі.

Але заставацца аднаму ўначы па суседству з "Воўчай лазою" ніхто зь іх не хацеў, і, крыху пашаптаўшыся паміж сабою, яны загадалі Ілюку разьдзецца. І ад холаду і ад страху хлапец дрыжэў, як асінавы лист. Тым часам вартавы пачалі аглядаць вопратку. Ні адзін рубчык, ні адна складка не засталіся бяз увагі, але нічога не знайшоўшы, вартавы зьвярнулі вопратку назад.

—Ідзі дадому!

Узрадаваны Ілюк праз хвіліну ўжо быў апрануты і хутка зьнік у адвечным змроку. Крыху адышоўшыся ад варты, Ілюк зноў павярнуў да "Воўчай лазы" і зараз-жа натрапіў на вузкую, нават, удзень ледзь бачную сьцежку, якую ведаў толькі ён ды яго самы блізкі ся-

ераскакваючы з купіны на праз павалення бурнаго кошка, крэўся паміж кус-

тамі Ілюк; Злева і справа грозна набліжаліся цёмныя здані-кусты. Сэрца моцна калацілася.

—Хоць-бы йзноў ня трапіць да вартавых, — думаў Ілюк, і кроў застывала ў жилах. Раптам наплыў вобраз Лідачкі, і на душы стала цёпла, радасна. Ілюк ціха ўсьміхнуўся:

—Эх, і мужчына я... А яшчэ хачу быць вартым Лідачкі. Пападуся? Ну і што-ж? Справа перш за ўсё. А калі й загіну, дык за волю, за родны край. І Ілюк шпарка закрочыў наперад.

—Стой! — Ледзь ня перад самым носам захрыпела з правага боку з куста, і хтосьці заварушыўся.

—Канец, — прастагнаў хлапчук, але, інстыктыўна ратуючы сябе, ён раптам скочыў у працілеглы бок і паймчаўся, колькі меў сілы.

—Ба-ах! — Прарэзьліва грукнула ў вушох, і вострая боль пранізала левае плячо. У вачох пацямнела. Напруджваючы апошнія сілы, Ілюк бег і бег наперад. Але больш ён ужо нічога ня помніў. Раптам у вачох пацямнела, і цела мякка апусьцілася на купіну.

СЯРОД ПАЎСТАНЦАЎ

Калі Ілюк расплюшчыў вочы, левае плячо яго моцна шчымеда, а над ім схілілася каля пятнаццаці спачываючых твараў. Фэльчар рабіў перавязку і, моцна прыскаючы рану, накладваў сінт. Сярод густых кустоў гарэў невялікі касьцёр, які распаўсюджваў прыемную цяплыню.

—А дзе пуга? Пуга дзе? — спалохана запытаўся Ілюк.

Яму паднеслі пугу.

—Тут... у пугаўі... — шаптаў Ілюк і абязьсілены заплушчыў вочы.

Усё здзіўлена пераглянуліся.

--Мо з гарачка?-- дикі перагавару ад-
зін.

--Бодны хлопці!-- Спачуваў други.

Высокі з русою барадок паўстанец низ-
ка схіліўся над белым тварам Ілюка.

--Надай пугу!-- Загадаў камандзір паў-
станцаў і стаў уважліва разглядаць пугаў.
Але нічога нельга было заўважыць.

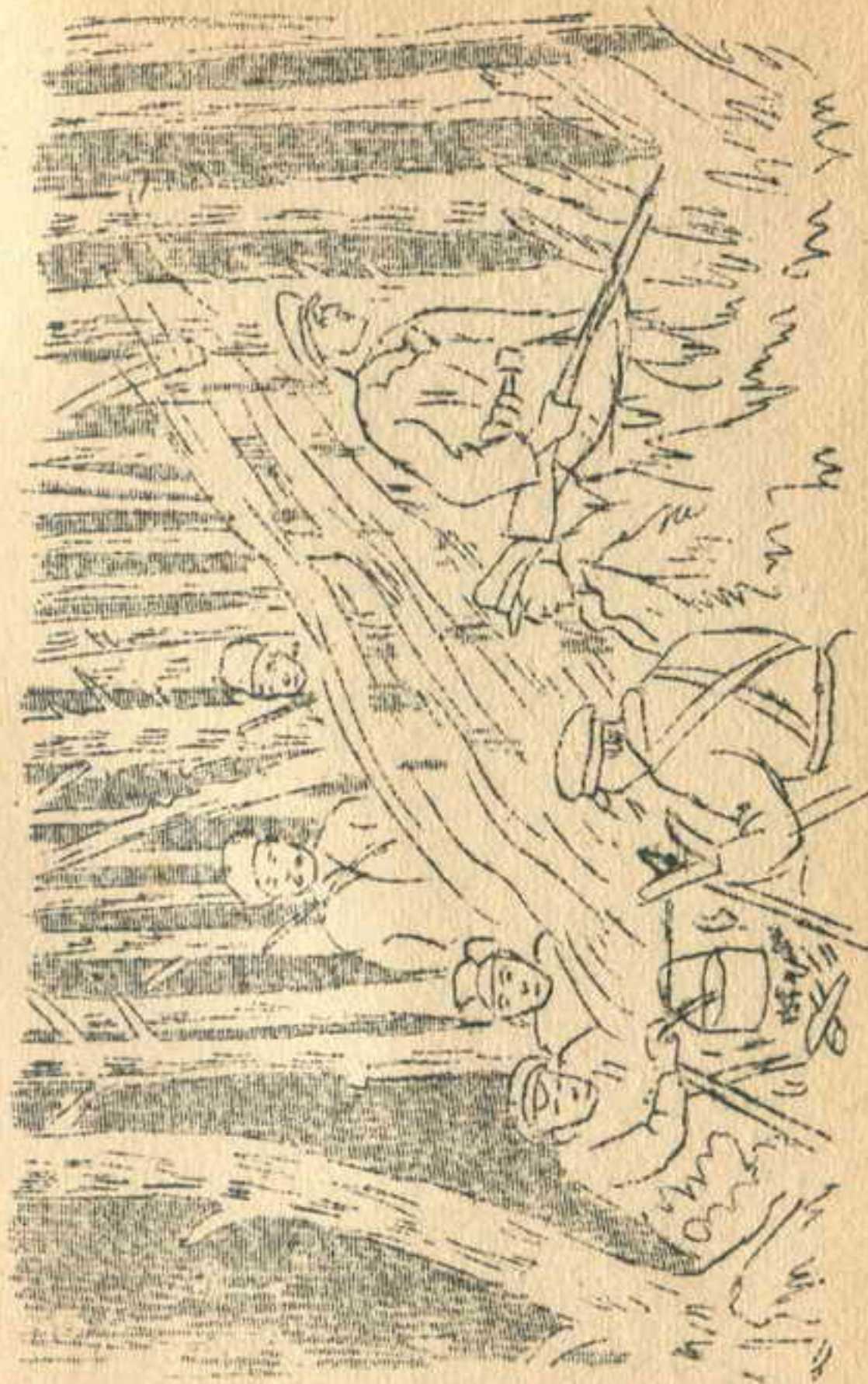
--Звычайная пуга пастуха,-- прагаварнуў
ён і хацеў палажыць яе каля Ілюка, як раптам
позірк яго затрымаўся на на дзяржаньні, у
самым канцы якога ледзь прыкметна чарнела
маленькая дзірачка сьвістулькі, мастацкі зро-
бленая Ілюком і заліпаная зямлёю ў той ма-
мент, калі яго запыняла першая вярта. Кончы-
кам кішань вага ножка камандзір асьцярожна
выкалупіў зусім памочаны, маленькі скрутак
паперы, разгарнуў яго, паводзі разгладзіў і ні-
жэй прыгнуўся да зямлі. Дробня, але яскрава
выведзены дзядзькам Захарам літары адразу
кінуліся ў вочы камандзіру і запалілі ў іх
нешта цвёрдае, рашучае. Ён доўжы выцягнуў
з кішані кашук з тытунём, скруціў цыгарку
і глыбока зацягнуўся. У галаве яго адна за
адной набягалі ўсё новыя і новыя думкі.

--Настуць!-- Гукнуў ён зьвязнога.-- За-
раз-жа паведамі усіх сабрацца сюды. Сёньня
будзе справа.

Зьвязны зьнік у цемры. Астатнія паў-
станцы, стоячы каля Ілюка, спагядліва глядзелі,
як спрытныя пальцы фэльчара старанна за-
бітоўвалі раненое плячо. Камандзір глянуў
у іх бок.

--Харошы хлопці -- падумаў ён, -- такі
малады, а ўжо ахвіруе сабой. Змагар.

Фэльчар кончыў перавязваць
пугаў пульс і голасна пра-

мовіў:

---Будзе жнець. Сур'ёзных пашкоджаньняў
няма. Страга крыві. Неабходны добры догляд.

Як-бы ў адказ яму, Ілюк зноў зашавяліў
вуснамі, уздымаў, расплюшчыў вочы і ледзь
чутна прапапаў.

---Чаротам... да "Паповай гмы"... агарод...
воласьць...—і зноў закрыў вочы.

Але ўсё зразумеў камандзір. Бацькаўскаю
цяплымю заботамі яго вочы. І доўга глядзеў
ён кудысьці ўдалачыню. У яго ваччу паўстала
постаць сына, такога самага хлапчука, як Ілюк,
заарыштаванага і вывезенага бальшавікамі
кудысьці на поўнач. А за што? Ці быў які ба-
сяк? Ці злодзеі? Вучыўся ў народнай школе. Ста-
раўся. Настаўнік раў у вучыць далей. А ддаў у
гимназію. І там хвалілі.

Прывозіў пяцёркі.

Ужо вершы начаў пісаць. І якія прыгожыя!

І ўсё ад краю. Аб Бацькаўшчыне. І раптам
уначы скапілі і... няма.

Думкі перарваліся паўстанцамі, якія, ад-
дзел за аддзелам, падыходзілі да яго.

Пачалася варада.

ШЛОКОВАЯ РАДАСЬЦЬ

Чорныя, прадаўгавата-круглыя галоўкі
чароту захрысталіся, рассунуліся асыярожна,
рассунуліся рукамі. Бяшумна вынырнула 2 цё-
плыя постаці і, трымаючы штосьці прадаўгава-
тае ў сваіх моцных руках, ціха накіраваліся
да раснідзістай, быццам усюмі забытай, ліпы.
Яе шырокае, круглая шапка, грозна чэрнеючы ся-
род шэрага змроку ночы, магутна насоўвалася
аж да вакон недалёка пабудаванай хаты, зь
якіх, праз вешчальную дэманіку, ледзь-ледзь

прабываліся тонкія палоскі святла.

Спыніўся каля ліпы, яны асьцярожна палажылі сваю ношу. Широкаплечы, сярэдняга росту мужчына, прыгинаючыся ніжэй плоту, хутка накіраваўся да хаты. Другі, не сьпяшаючыся падняўся ад насілак, выпрастаў свае магутныя плечы, усімі грудзямі пацягнуў паветра і асьцярожна прытуліўся да дрэва. Рухаўся ён павольна, быццам разьлічваў на найменшую страту энэргіі, але яго магутныя, шырокія плечы, моцныя мускульныя рукі, мазолистыя цвёрдыя далоні яскрава сьведчылі, якой вялікай небясьпецы наражаўся той, хто меў няшчасьце трапіць у іх, як вораг.

Праз дзьве хвіліны каля насілак ужо клапціліся стары Мікалай, дзед Яўхім і бацька Ілюка, якія пасья сходкі так і не пашлі дамоў, а, сядзячы за сталом, слухалі гістарычныя апавяданьні, на якія дзядзька Захар быў вялікі мастак. І грозная веліч слаўнай мінуўшчыны Беларускага народу выразна паўставала перад вачыма случчакоў.

Ілюка палажылі ў новай хаце на мякка пасланую пасьцель. Белы твар хлопца спакойна вырисоўваўся сярод пасьцельнай бялізны, і толькі лёгкае, ледзь прыкметнае дрыжэньне век сьведчыла, што малады арганізм яшчэ жыве і вядзе жорсткую барацьбу за сваё існаваньне.

Партизаны аддалі часьць.

— Дыве Беларусь!

— Дыве Беларусь!

— Дыве Беларусь!

И зьніклі ў цемры.

гарнула землю. Лёгка ветрык,
гелінку ліпы, заблытаўся ў

не трапичких листочках и зусим зыник.

Усё замёрла.

Ен грукату, ни шолыху, быццам перад на-
вальницей. Раптам, сярод нішні нocy глукх
прагучэла сeн стрэлаў, и хутка ажыла вёска.
Сьпяшэчы выкинуць свае сьмертаносныя кулі
из сталнаго горла, вар'яцкн забухалн стрэла-
бы. Памагачы им, аснона захлэбвалнся два ця-
жкн кулямэты.

Быццам скрозь сон чые Ілук грукат ру-
жэйных стрэлаў, страшэнную кулямётную трас-
катню, магутнае "Урра!", "За волю!", "Ура!"

Ен ведзэзгэта паўстанцы. Яму хочацца
зараз-жа ўсхапіцца й бегчы, бегчы туды, дзе
сдважнны паўстанцы сьмела ўступнлі ў зма-
ганьне за незалежнасьць свайго краю. Але
нешта п'якучае моцна ўчэпнлася яму ў плячо
и на пускне. Ен прыслухоўваецца. Стрэланнне
наволи заціхае.

— Чый верх? Хто перамог?

Магутнае "Урра!" скаланула ўсю ваколі-
цу и баявыя гукн ваяцкага маршу слухцнх
паўстанцаў апаваьцілі мнр аб новай пера-
мозе.

У уснх снл нзматэецца. Ілук расплюшчыць
вочы. Зь яго грудзей вырываецца баячы стогн.
Чутны лёгкня крокн.

Яму здаецца, што над им хтосьці ннзка
нахнлі ся, и пухнны гарачыя вусны зьлёгку
дакрануліся да запёкннхся ад сматн яго вус-
наў и зьднліся ў гарачы доўгі пацалунак.
Балюча-сладкая ўтома разьлнлася на ўсямку
яго целу. Ньмагачыся з спонннх снл, Ен яшчэ
раз голасна застарнаў и працнуўся. У расчы-
неную фортнчку нэзлнхся гукн цудоўннх мэлё-
днн:

У кривых мукх мы народзим
Лицьцэ Рэспублікі сваёй!
Низка схилиўшыся над імі, пяшчотна бли-
шчэлі чорныя бяздонныя вочы Лідочки.

